

Pátá přednáška: Muž a Říman – stoické poslání**[19. 3.2003]**

Minule: Doplnky: Byl Sokrates sofista? Nedokončeno z minula: Filosofie hlavního proudu, Platon a Aristoteles – Filosofie útěšná: epikurejci a stoikové; [Nový materiál: Starý Řím a zemědělské ctnosti – Rozmach Říma zápasícího, pád Říma vítězného – Sobectví a solidarita: hledání poslání – Stoicismus jako alternativní víra]

Osnova na dnešek: Z minula: filosofie útěšná, tragické pojetí života – Nedokončeno: Římský odkaz: Římské ctnosti a římská demokracie - Stoicismus jako aktivismus! – Sebepřekročení jako naplnění – Logos, humanitas, činnost -

(i) Otázka z minula

[Místo otázky vsuvka na okraj amerického útoku na Irak]

Vsuvka: Válka a představy o válce

Dnes: dnešní Amerika v zrcadle říše římské
Podobnost: jediná velmoc, která vládla celému světu
(až do svého pádu!)
Jak vznikl Řím, co byl a proč padl?

Otázka války:

Náš celý život, od druhé světové války až do dnes: válka hrůza, svévolné ničení, nikdy nesáhnout k válce dobrovolně – válka prostě není přijatelný prostředek
Ale pod povrchem druhý přístup: válka jako přijatelný prostředek, když velmoc nemůže prosadit svou vůli jinými prostředky
Proti tomu zábrana ve světě dvou velmocí: zásah omezuje možnost odvety druhého

Zábrana padá, když není protipól

Lord Acton: Moc rozleptává duši, neomezená moc neomezeně.

To také případ ve světě bloků: dohoda nezasahovat v zájmové sféře druhého

Tak Brežněvova doktrína: Sovětský svaz má právo zasáhnout, pokud je přesvědčen, že socialismus je v ohrožení

Pak zkouší ostatní prostředky, sestavuje společenství ochotných, když nemůže získat nápravu, zasáhne silou

Možné, protože dohoda o nezasahování v zájmové sféře

Dnes ve světě jediné velmoci

Bushova doktrína: Amerika má právo zasáhnout, kdekoli je ohrožen svobodný obchod

Zas: zkouší všechny nátlakové prostředky, když neuspěje, sestavuje společenství ochotných, když jí dojde trpělivost, zasáhne vojensky:

Válka jako nástroj diplomacie

Není otázka, zda je to dobře či špatně, zda Saddám byl hrozbou, zda Američané kdekoli prosadili demokracii

(obvykle ne, jen vlády příznivé americkým zájmům)

O to všechno nejde.

Otázka je, zda jediná velmoc má právo rozhodnout a zasáhnout ozbrojenou silou, „dát věci do pořádku“

Má jedna země právo dohlížet, soudit a zasáhnout vojensky v druhé zemi?

Nechceme žít v chaosu – jak mu předejít

Model pax romana

Řím dohlíží na celý svět, rozhoduje, co se přičí pořádku, tam zasahuje
Řekové so přizívují jako dodavatelé kultury.

Model Jiří z Poděbrad

Mnohonárodní společenství hledá dohodu, stanovuje pravidla
Spojené národy, Evropská unie
Společenství rovných, ve vzájemné úctě: nikdo nedohlíží,
základem je dohoda

Antický svět užívá model pax romana, v novověku britská říše, ruská říše jej
napodobují
jen dominantní velmoc rozhoduje, co je přijatelní

Moderní úsilí: vybudovat poděbradský model
církve rozlišuje spravedlivou (obrannou) a nespravedlivou (útočnou) válku
Spojené národy vylučují válku jako nástroj diplomacie, prosazují jednání

Jenže naráží na realitu moci a patolízalství
Američané mohou prosadit svou vůli
Britové si rádi přihřejou polívčičku
A bomby padají a děti umírají

Konec vsuvky: Zpět k Římanům ↘

(ii) Nedokončeno z minula: Naše římské dědictví

Končili jsme řeckými stoiky a řeckou útěšnou filosofií, epikurejci, stoicismem, jenže naše řecké
dědictví nám zprostředkoval Řím – Evropa dlouho neznala řečtinu, zato latina byla jazykem
vzdělanců. Proto Řím už nejen vzorec, věčná možnost, nýbrž přímý vliv

Církev přímou dědičkou římské říše, náš státní útvar až do nedávna (1806) byla „Svatá říše
římská německého národa

Římané vzorem nejen renesanci, nýbrž též francouzské revoluci, ze které se zrodila
moderní Evropa: odmítnutí feudalismu, svobodné občanství, sociální odpovědnost
(stinná stránka, nacionalismus, se rodí spolu s FR, ale ne z ní: české jazykové
určení probíhá už v době husitských válek, německý nacionalismus je také
protirevoluční!)

Od osvícenství, Evropa (zvl. evangelická) se orientuje na starořímské ctnosti, čestnost,
poctivost, pracovitost, šetrnost, mužnost

Základní otázka: Řím bližší než Řecko, podobný vývoj:

**Prochází Evropa stejným cyklem, od prostého života, který vede k demokracii, po blahobyt a
rozklad?**

Prvotní Řím, zemědělské společenství nezávislých zemědělců

kteří se živí vlastní prací, sdružují se na obranu, vytvářejí přímou demokracii

Pak rozkvět: stnosti drobných zemědělců, gravitas, pietas, virtus, vedou k rozkvětu, blahobytu,
pohodlnosti

Pak úpadek: pohodlnost vede k sobectví, neochotě omezit se pro společné dobro
bez římských ctností – ochoty podřídit okamžitý vlastní zájem dlouhodobé

→ Demokracie je zjevně provázaná s římskými ctnostmi – řecké jsou aristokratické. Jenže: jsou
to ctnosti římské nebo obecně zemědělské?

Odpovídají potřebám drobných zemědělců, podobně ve Švýcarsku, v Nové Anglii zemědělci lidé pracovití, svobodomyšlní, šetrní, na přepych hledí s nedůvěrou, podobně nedůvěřují elitám, váží si trad. ctností a hodnot
gravitas, pietas, virtus neboli vážnost, zbožnost, mužnost
 (ctnosti vesnických hospod?)

Staří Římané nebyli sádroví světci, slavili posvícení, smáli se, zanedbávali své povinnosti jako lidé všude, ale nám jde o ideál, o laťku, kterou si nastavovali: to nebyla laťka bezstarostných polobohů, aristokraticky nevázaných, nýbrž laťka svébytné, svobodné, samosprávné obce, ze které vyrůstá demokracie na zásadách vážnosti, pevnosti, sebeúcty
 Demokracie vyrůstá ze společenství svobodných zemědělců, kteří jsou samostatní, ne-závislí

Systematická otázka: je demokracie spojená s životním způsobem drobných zemědělců a řemeslníků, takže jen obtížně přežívá ve složitější společnosti?
 je demokracie vůbec slučitelná s konzumně-kapitálovou společností?

* * *

Římský životní postoj se promítá také do náboženských představ:
 i Římané mají své „velké“ božstvo, pochopitelně podobné řeckému: sdílejí společné lidství, tedy i zážitek přesahu budou vyjadřovat obdobnými prostředky
 (jde o obdobné **niky** – bohyně lásky Venuše/Afrodite, posel bohů Hermes je Merkur atd)
 základní je pojem nika – nika = volné místo, volná funkce v systému společná struktura života, společné potřeby, proto společné funkce, proto podobní bozi/svatí

Jenže pro Římany velká božstva nehrají stěžejní úlohu, tu hrají všední bůžkové:
lares et penates, předkové funkční božstva
 nestarají se o posmrtný život, odplatu, morálku, nýbrž o úrodu, běžnou potřebu (podobnost s animismem!)
 Positivní přínos: postoj úcty ke všemu, co jest; pocit přírody jako partnera, ne předmětu – to základní pro každou etiku
 (oráč zaorá skývu jako dar zemi)
 Velké náboženství jako bázeň Hospodinova, vděčnost
 malé náboženství jako úcta ke všemu stvoření
 plodná půda pro sémě demokracie

* * *

Podoba/obdoba Říma a USA:

Americká demokracie vyrůstá ze stejných kořenů, jako římská - v obou případech z rovnosti a pracovitosti vyrůstá demokracie, vytváří pohodlí těch, bídu oněch, v polarizaci se ctnosti demokracie dostávají pod tlak bohatých (nepotřebují ctnost) i chudých (nemohou si ctnost dovolit)

to znepokojovalo myslící staré Římany, to dnes znepokojuje myslící Američany
 Po pádu Kartága je Řím jedinou velmocí světa, může všechno, nic nemusí
 Řím bohatne, společnost se polarizuje, armáda profesionalizuje
 následky: nedemokratická armáda, nezájem – nedemokratická společnost dochází k rozpadu neformálních vazeb tzv. občanské společnosti

problém: Řím se nesnaží čelit polarizaci sociální sítí, která kompenzuje jako dnes třetí svět, Řím nechal bohaté bohatnout, chudé chudnout
 Mezi bohatstvím a bídou se ztrácí starý římský ideál služby věci veřejné

nahrazuje jej sobectví bohatých i бедných,
viz Apuleius, Zlatý osel: portrét světa v morálním rozkladu sobectví

Vsuvka

→ Symptom a problém: pokleslost zábavy, dav i bohatí se vyžívají utrpením gladiátorské hry: čím víc krve, tím větší spokojenost publika
lid se vyžívá krutostí - a společnost to podporuje

Proč? zkusme hypotézy:

Psycho. hypotéza: Soucitu se člověk učí pečováním o svět (panenka)
ale přepych i bída stejně odstraňují zážitek pečování
tak vyrůstá generace neschopná sou-citu, vyznačuje se směs
stihomamu a útočnosti
přepych i bída učí sobectví
mezi bohatými solidarita nepotřebná, mezi chudými marná
tak vyrůstá společnost sobců

Vývojová hypotéza: podle Oswalda Spenglera (+1936) a Arnolda Tdoynbee (+1975)

Předpokládá, že společnost je organismus, prochází stejným cyklem zrodu, stárnutí, sešlosti

jenže metafora nesedí: společnost nemá biologické pouto, váže ji vědomí (vzpomínka a ideál (viz Rádl, Národnost jako vědecký problém)

Společnost dynamická, když má představu otevřenosti, možnosti, ne jen fakt toho, co je (konservatismus ničí, pokrok obrozuje)

Empiricky: Víme, jaké ctnosti vedly k rozkvětu Říma, takže se, jaké neřesti vedly k jeho pádu

Současníci, Nietzsche: křesťanství: Řím tak změkkl samou láskou, že se nedovedl udržet

jenže dekadence byla i před křesťanstvím, v posledních desetiletích republiky
stoicismus vedl k obnově na počátku císařství, pak nová dekadence

Pravděpodobněji: polarizace a sobectví, postranní účinky zbohatnutí

Závěr z pádu Říma:

Společnost vyžaduje vůli podřídit okamžitý osobní zisk dlouhodobému dobru celku
(ochota nemít chatu, zachovat les; nejezdit autem, zachovat město)

Doplnit reálie: viz G. Ürödi, *Tak žil starý Řím*

zvl. poslední kapitoly: obrana Říma, zhroucení vodovodu a kanalizace, nedochází k porážce, dochází k rozkladu

Problém: vůle k soužití vyžaduje vyšší ideál než stupňování spotřební úrovně

metafora: domácí bůžkové nepovolávají k velikým činům

proto Patočka hovoří o antických říších jako o „velkých domácnostech“

Římané postrádali idealistický náboj: budovali říši, zdaňovali ji, ale neviděli ideál vyšší než osobní uspokojení, dokázali však vytvořit prostor pro dvě veliká hnutí, která chápala sebeuspokojování v sebepřekračování – křesťanství a stoicismus

Obě překonávají sobectví, mohou nabídnout budoucnost.

* * *

(iii) Římská transformace stoicismu

Pokračování řecké epikurejské filosofie v Římě:

Titus Lucretius Carus, *De rerum natura* (O povaze věcí)

Důsledný atomismus, má osvobodit od strachu před smrtí
Renesance přebírá jako vědeckou teorii, ale v římě důraz útěšný:
atomistický materialismus, nesmyslnost každé víry a všeho strachu

Slabina: nenabízí citovou útěchu, proto neuspívá: popírá i vlastní smyslnost

Pokračování stoické filosofie

Epictetus, *Enchiridion*, a Marcus Aurelius, *Hovory se sebou*

daleko silnější než epikurejství: ataraxia je možná, kde apraxia není
z útěšného náboje zůstává motiv nutnosti a smiřování s ní

Změna v pojetí nutnosti:

pro Řeky je nutnost nesmiřitelný osud, se kterým se můžeme jen smířit (tělesná výška,
rod, ale také smrtelnost

pro Římany nutnost zaručuje pořádek: nutnost je řád, rámec, ve kterém člověk může
pracovat

Nutnost pro Římany není nahodilá svévole, nýbrž uspořádanost

Může představovat i příležitost a poslání

Utrpení vzniká tam, kde se chaos pokouší vzpříčit nutnosti
iracionalita vede k utrpení

Jenže člověk je schopen pochopit nutnost, překonat chaos, sladit se s řádem
všehomíra řečeným *logos*

K tomu vyzývají římstí stoikové, a

tak se ze stoicismu stává optimistické učení

Vsuvka: původní význam slov:

optimista věří, že toto je nejlepší ze všech možných světů, lepší není
možný

pesimista věří, že lepší svět je možný, tento svět je horší než by mohl
být

Z přijetí stoického optimismu vychází Augustinovo esse qua esse bonum est
esse tu je logos – a odtud závěr, že pro ty, kdo milují Boha/logos, vše je dobré

Zde nás přerušilo zvonění: D.v. tu zas začneme 27. března

Tak **stoický pocit poslání**:

v tomto racionálním světě si podmanit části iracionální, racionalizovat je

(původně, např. v Epiktétovi, to znamená jen vášně v osobnosti, jde o osobní
dosažení rozumu

později, v Marku Aureliovi, to znamená neuspořádané síly ve společnosti a v přírodě
obecně)

Racionalita je povolání k racionalitě**původem zla je iracionalita: lidským posláním je ji překonat**

Tak Marcus Aurelius, povolání být Říman:

*„Buď si vždy pevně vědom, že jsi Říman a muž, abys vše, co ti jest konati,
konal s dokonalou a prostou důstojností, s pocity vídnosti, svobody a
spravedlnosti; ode všech jiných myšlenek se osvobod“ (II.5)*

Být Římanem není prostě fakt, nýbrž úkol a povolání, morální ideál. Ctnosti starého Říma se tu stávají morálně závaznými. Logos, nyní už spíše řád než prostě rozum, o ode mne vyžaduje

Obecně, „být muž“ znamená být povolán být spojencem rozumu proti iracionalitě v sobě i ve světě (ač mimolidský svět by měl být nutnost, ne chaos)
stoikové budují nemocnice, silnice, státní správu

Racionalizace je vyšší poslání než sebeuspokojení
Humanitas je morální norma i základ práv
(argument o otroctví“ otrok dělník najatý na život, má práva)

Stoikové se stávají **misionáři rozumu v chaotickém světě**

Tak jako křesťané důvěřují Bohu, tak stoikové důvěřují logu – racionalitě stvořeného světa

Žít a umírat v harmonii s racionalitou světa - to je smír, spása

Výsledek: Stoikové zachraňují mocnářství mohutnou racionalizací

(iv) Naše římské dědictví je stoické

Logos: idea zákona vyššího než zákony lidské

není to zákon přírody, to by byl chaos

je to vyšší morální zákon

spravedlnost jako něco nad námi, jako logos, ne náš zákon

proto můžeme hovořit o „nespravedlivém zákonu“!

zákon nevytváří spravedlnost, nýbrž ji vyjadřuje!

Humanitas: lidství jako morální ideál

Člověk je jen náhodně Řek, Žid nebo Slovan (příp. Quád)

Kmenovou totožnost je třeba překonat – věk „temna“ je temnem proto, že světové morální lidství se tu rozpadá na kmenovou totožnost

Dynamika: nejprve hledání lidství, pak úpadek do nacionalismu

Nacionalismus temná vášeň, opětovně zatemňuje naše lidství

(viz Palestina, Jugoslavie, Československo)

(Ne Irak: to příklad velmocenského imperialismu, jako SSSR v 1968)

Činorodost: Toto není nejlepší možný svět, je možné jej zlepšit

Zlo je úchylka, má smysl proti němu bojovat, posílení vírou v racionalitu

Epiktetovo rozlišení: smířit, změnit, rozpoznat

Stoicismus představoval možný vývoj, stejně jako křesťanství:
proč se ujalo křesťanství a ne římský stoicismus?